

Nilgün Çelebi’de ‘Socius’ Kavramı¹

2000’li yılların ilk dönemlerinde Türkiye’de sosyoloji bilimi, çeşitli yönelimlere sahip olmakla birlikte kendi iç dinamikleriyle de konumlanan önemli gelişmeler yaşamıştır. Bu yıllarda Türkiye’deki sosyal ve siyasal yaşamdaki köklü değişimlerden sosyoloji de etkilenmiştir. Türkiye’de sosyoloji bilimini hangi konulara eğileceğini ve hangi alanlarda derinleşeceğini belirleyen bazı noktalar vardır. Bunlardan ilki küresel düzlemdeki sosyal ve siyasal gelişmeler olup diğeri ise Türkiye’nin iç dinamikleriyle var olan sosyal hayatın nitelik ve niceliğine göre eğilimlerin oluşmasıdır. Genel olarak bakılacak olursa bugün ülkemizde büyük ölçüde yapısal-işlevselcilik, post-yapısalcılık, marksist ve tarihselci yaklaşımlar ön plandadır. Yapısal-işlevselcilik denince akla gelen ilk isimlerden biri ise Nilgün Çelebi’dir (Güllüdağ, 2015, 373; 386).

Sosyoloji bilimi sosyal olanı inceler. Bunu yaparken de kendi yöntemini kullanarak tarih, ekonomi, antropoloji ve siyaset bilimlerinden yararlanmaktadır. Sosyoloji geçmişe bakan tarafla tarihte yaşamış olan toplumların anlaşılmasını sağlarken aynı zamanda içinde yaşanan dönemde de toplumu anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır (Güngör - Sarıkaya, 2017, 17). Sosyolojinin görevi toplumsal sorunlara çözümler üretmek değildir. Sosyoloji görünenin arkasındaki gizli gerçekliği açığa çıkarmakla görevlidir. Bu da sosyal gerçeklik olgusunu göz önünde bulundurarak olacaktır. Sosyal gerçeklik sürekli olarak değişim durumunda olup karmaşık ilişkiler ağına sahiptir. Sosyal gerçekliği anlamak ve açıklayabilmek için epistemolojik ve ontolojik dayanakların sürekli gözden geçirilmesi gerekmektedir (Eşgin, 2016, 194). Bu noktada temelde sosyolojinin amacı ise “değişim” ve “düzen” olgusunu bir arada tutmaktır (Çiftçi, 2008, 55).

Sosyolojinin bu özelliklerini yukarıda belirttikten sonra biraz da sosyologun çalışmalarına ve topluma sağladığı faydalara değinmek yerinde olacaktır. Evrensel bilime katkı sağlarken kendi toplumunun çıkarlarını da gözeterek bu ikisini birbirine entegre ederek benzersiz çalışmalar ortaya çıkarmak bir sosyolog için kendi alanına yapabileceği en büyük hizmettir. Sosyoloji biliminin yapısı gereği, sosyolojisi yapılan sosyal durumlara ait olan veri, bilgi ve bu materyallere ait durumları biçimlendirerek bir düzen

¹ Meryem Sümeyye Atmaca, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Ana Bilim Dalı
meryematmac@gmail.com | ORCID: 0000-0002-4703-0691

oluşturmak için sıkı bir şekilde çalışmak gerekmektedir. Nilgün Çelebi de bu değerlerle çalışan, akademik ve bilimsel kaygıları olan, mesaisini sosyoloji bilimine adanmış bir sosyologdur (Kaçmazoğlu, 2012, 3/113). Çelebi'ye göre bilimsel bilgi teorik ve empirik bilginin de birlikteliğini gerektirmektedir. Çelebi, 1980 sonrasında günümüze kadar ses getiren ve Türkiye sosyolojisine çalışmalarıyla damga vuran sosyologlardandır (Demir, 2020, 73).

Çelebi'nin uygulamaya ve teoriye dayalı çalışmaları, ulusal ve uluslararası dergilerde yazmış olduğu akademik yazılar ve sosyoloji projeleri, ulusal ve uluslararası sosyoloji kongreleri, çeşitli üniversitelerde vermiş olduğu sosyoloji söyleşi ve konferansları, sosyoloji biliminin kurumsallaşması için yürütmüş olduğu çalışmalardandır. Çelebi yetiştirmiş olduğu akademisyenler ile Türkiye'de sosyolojinin daha da ileri gitmesi; yaklaşım, teori ve yöntem açısından kendine ait bir kimlik kazanması için çalışan ve tüm bunların olması için de görüşlerinin daima arkasında duran ve bunlara ek olarak da sosyolojinin teorik sorunlarıyla direkt olarak ilgilenen bir sosyologdur. Sosyologlar yaşadıkları ve çalıştıkları ülkenin temsilcisi görevini üstlenmektedirler. Çelebi de ülkemizde sosyolojinin yeniden şekillenmesi ve kurumsallaşması için gerek ulusal gerekse uluslararası birçok çalışma yapmıştır. Farklı anlayışların daima birbirinden beslenmesi gerektiğini savunan Çelebi, hiçbir sosyoloji anlayışını dışarda bırakmamaktadır. Nilgün Çelebi yurtiçi ve yurtdışında birçok üniversite ile kurduğu bağlantılardan dolayı sosyoloji biliminin çelebisi olduğu kadar seyyahıdır da denmektedir (Kaçmazoğlu, 2012, 3/114).

Çelebi, sosyolojinin konusunun *socius* (insan birliktelikleri) olduğunu belirterek *social* ile toplumsalın aynı olmadığını da ifade etmiştir. *Socius* olgusunu merkeze alan çalışmalar her tür insan birlikteliklerinin, o birlikteliklerin tüm boyutlarıyla birlikte ve birlikteliğe zeminin, zamanın, kültürün ve tarihin kattıklarını da dikkate alarak yapılan çalışmalardır. Birlikteliğin boyutları ifadesiyle söylenmek istenen, “sosyabil insan” kaynaklı sosyal kişiler ve farklı olgusallaşma aşamasındaki kolektif kişilikler olduğu gibi bu kişiliklerin söz, simge, sunum ve eylemleriyle beslendikleri süreçlerdir (Çelebi, 2008, 73). Sosyal bilimlerin ortaya çıkmasındaki etken ise dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarına çözümler üretmeleri beklentisidir (Çelebi, 2010, 208).

Kültürel ve tarihsellik, Çelebi'nin sosyolojisinin temellerini oluşturmaktadır. Kullandığı kavramlar ile sosyolojinin nasıl olması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu açıdan bu çalışmanın konusu Türk sosyolojisinin önemli isimlerinden olan Nilgün Çelebi'nin sosyolojiye olan

bakış açısını ve yöntemini anlamak olup çalışmanın amacı Nilgün Çelebi'nin sosyoloji yöntemini socius kavramı üzerinden incelemektir.

Nilgün Çelebi'nin Sosyo-Biyografisi

Nilgün Çelebi 1950 yılında Konya'da doğmuştur. 1973 yılında Hacettepe Üniversite Sosyoloji Bölümü'nden mezun olarak 1975 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji ve İdari Bölümü'nden bilim uzmanlığı derecesi almıştır. 1975 yılında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Uzmanlık Programı'ndan uzmanlık unvanı alarak doktorasını 1980 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamlamıştır (Kaçmazoğlu, 2014, 3).

1973-1976 yılları arasında Köy İşleri Bakanlığı Organizasyon Metot Daire Başkanlığında ve 19 Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi'nde Uzman Yardımcısı olarak çalışma yaşamına başlamıştır. 1977-1983 yıllarında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde asistan ve yardımcı doçent olarak görev yapan Çelebi, 1983 yılında Sussex Üniversitesi'ne doktora sonrası çalışmalar yapmak için gitmiştir. 1985-1990 yıllarında Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde önce yardımcı doçent sonrasında ise doçent olarak görev yapmıştır. 1988-1990 yıllarında ise Selçuk Üniversite Sosyoloji Bölümü'nde bölüm başkanlığı yapmıştır. 1990 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ne geçen Çelebi, 1993 yılında Profesör unvanını almıştır. 1993- 1996 yılları arasında ve 1997-2000 yıllarında aynı üniversitede bölüm başkanı olarak lisansüstü eğitim programı açmış ve sonrasında da Toplumsal Yapı ve Değişme Anabilim Dalı'nın kurulmasını sağlamıştır. 2003 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde görev alarak bölüm başkanlığı ve rektör yardımcılığı yapan Çelebi, 2004-2006 yıllarında Avrupa Komisyonu 6. Çerçeve Programı tarafından desteklenen proje olan ANOVASOFIE Projesi'nde Türkiye ayağını Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi adına yürüterek tamamlamıştır. 2009 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılan Çelebi, Sosyoloji alanında akademik çalışmalarına devam etmektedir (Güllüdağ, 2015, 394).

Eserleri

Çelebi'nin asıl ilgilendiği alan genel sosyoloji ve metodoloji olmak üzere ontolojik, metodolojik ve epistemolojik yaklaşımlar, terminolojik ve kavramsal analiz, sosyoloji tarihi ve Türkiye'de sosyoloji çalışmaları üzerine ağırlıklıdır. Cinsiyetçi rol tutumları, girişimci kadınlar, küçük sanayiler Çelebi'nin politika yönelimli ve ampirik veri temelli çalışma konuları arasında bulunmaktadır (Tokuroğlu, 2008, 2/821).

Çalışmada Çelebi'nin eserleri kitaplar, çeviri kitaplar ve kitap editörlüğü olarak ayrılmıştır. Ayrıca Çelebi'nin çok sayıda Türkçe ve İngilizce olmak üzere makale ve tebliğ çalışmaları da bulunmaktadır.

Kitapları

(1983) Aydın'da Küçük Sanayilerin Sosyolojik Açından İncelenmesi, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını; (1990) Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları, Konya, Sebat Matbaası; (1993) Bilgi ve Yöntem, Ankara, İmge Matbaası.; (1993) Bağımsız İşyeri Sahibi Kadınların Aile ve İş ilişkileri, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı; (1996) Sosyal Bilimlerde Yöntem, Konya, Aba - Sebat Matbaası; (1997) Turizm Sektöründeki Küçük İşyeri Örgütlerinde Kadın Girişimciler, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü; (2001) Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları, Ankara, Anı Yayınları.

Çeviri Kitapları

(1990) Sosyoloji Nedir? Konya, Selçuk Üniversitesi Yayını. Orijinali, What is Sociology, Joseph Fichter, Chicago, Chicago University Press; (1990) İşlevselcilik, Konya, Sebat Matbaası, Orijinali, Functionalism, Mark Abrahamson, New Jersey, Prentice Hall; (1994) Bilim Olarak Sosyal Teori, Ankara, İmge Yayınevi, Orijinali, Social Theory As Science, Russel Keat ve John Urry, London, Routledge and Kegan Paul; (2001) Bilim Olarak Sosyal Teori, Ankara, İmge Yayınevi, 2. Baskı; (2002) Sosyoloji Nedir? Ankara, Anı Yayınevi, Yenilenmiş ve Değiştirilmiş Baskı.

Kitap Editörlüğü

(1993) Sosyolojide Son Gelişmeler ve Türkiye'deki Etkileri, Ankara, Unesco TMK Yayını (M. Tezcan ile birlikte); (2005) ANOVASOFIE Project Turkey, Comparisons/Karşılaştırmalar, Ankara, Ertem Matbaası.

Çelebi Hakkında Literatür

Çelebi hakkında literatür incelendiğinde “Sosyolojide İsimler” adlı kitapta “Nilgün Çelebi ile Sosyolojinin Soy Kütüğüne Ulaşmak” Kızılçelik (2007), “Türkiye’de Sosyoloji (İsimler- Eserler)” adlı kitapta “Nilgün Çelebi” Tokuroğlu (2008), “Türk Sosyolojisinde Temalar 3, Doğu- Batı Çatışması” Kaçmazoğlu (2012), “Türkiye’de Sosyolojinin Yüzyıllık Serüveni” adlı kitapta “2000’lerden Günümüze Sosyoloji, Emre Kongar ve Nilgün Çelebi” adlı çalışmasında Güllüdağ (2015), Çelebi’nin sosyoloji alanında yaptığı çalışmalardan ve sosyolojiye yeni paradigmlar ve kavramsallaştırmalar getirerek bir Türkiye sosyolojisi oluşturmaya çalıştığından bahseden çalışmacılar; Çelebi’nin Türk sosyolojisi için önemli bir akademisyen olduğunu sıklıkla vurgulamaktadırlar.

Nilgün Çelebi'nin Düşünsel Anlamda Etkilendiği İsimler

Nilgün Çelebi düşünsel anlamda, sosyolojide yöntemle bu denli önem vermesi noktasında Doğan Ergun'dan etkilendiğini ifade etmiştir. Çelebi, Doğan Ergun'un derslerdeki dikkatinden, alanına olan akademik kaygılarından gerek tutarlılığı gerekse kelimeleri dikkatli sıralayışından ve verdiği bilgilerde tutumlu olma çabasından dolayı Ergun'a saygı duymaktadır. Çelebi, sosyoloji ve yöntem arasında ayrılmaz bir bağ olduğunu vurgulamaktadır (Çelebi, 2019, 28). Ergun, yöntemi bilimlerin temeli olarak ifade etmektedir ve ona göre sosyolojik çalışmalarda felsefenin, tarihin ve kültürün etkileri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyoloji sadece toplumsal olay ve olguların bilimi değildir; toplumsal ve tarihsel bir gerçekliğe de sahiptir (Kaçmazoğlu, 2016, 32-33). Yerli ve yabancı sosyologlar yöntem, teknik, kuram ve yaklaşım gibi birbirlerinden farklı olan yaklaşımları birbirlerinin yerine kullanmışlardır. Fakat Çelebi'nin Ergun'dan alıntılardığı üzere, sosyolojide sıklıkla kullanılan anket ve gözlem gibi veri toplama araçları bir yöntem değil, veri toplama tekniğidir (Kızılçelik, 2007, 329-330). Ergun'a göre yöntem, insan ve toplum olgularını incelerken, onların nasıl gerçekleştiğine, nasıl değişim gösterdiğine ve nedenlere cevap aramaya çalışmaktır (Kaçmazoğlu, 2016, 37).

Çelebi'nin düşünsel anlamda etkilendiği isimler arasında Georg Simmel, Vilfredo D. Pareto, Georg Stauth, Bryan Turner ve Leopold von Wiese gibi isimler de vardır.

Çelebi'nin Sosyolojisi, Yöntemi ve Sosyolojiye Yaklaşımı

Sosyoloji sosyal bilimlerin sözlerini de kapsamakla birlikte sosyal yaşamdaki sebep olduklarıyla da ilgilenmektedir. Sosyal bilimler denilince akla yalnızca kavramlar ve kuramlar üzerinden giden bir bilim değil aynı zamanda sosyal yaşamdaki problemlere çözüm bulmayı, toplumu daha iyiye götürmeyi hedefleyen bir bilim de gelmektedir. Sosyal bilim değiştirici, dönüştürücü etkisi sayesinde dünya da değişmektedir. Her bir bilim dalı doğanın, toplumun ve insanın farklı bir yönüne değinmektedir. Bu bilimlerin hepsi birbirleriyle bağlantılıdır. Bilim dalları hakkında analizlerin yapılabilmesi için konularının bilinmesi ve yöntemin sistematik olması gerekmektedir (Çelebi, 2023, 27). Yapılan çalışmaların belirli bir yönteminin olması ve bir geleneğe dayandırılması oldukça önemlidir çünkü yöntem bir bilim insanının yol haritasıdır. Aksi takdirde yöntemin olmadığı bir çalışma yapmak kaynakları sıralamaktan başka bir şey olmayacaktır (Güngör, 2018, 11).

Nilgün Çelebi, genel sosyoloji ve metodoloji alanında yoğunlaşmış olup epistemolojik, ontolojik ve metodolojik yaklaşımlar; sosyoloji tarihi, sosyal bilimler metodolojisi ve Türkiye'deki sosyoloji konularında çalışmalar

yapmıştır. Girişimci kadınlar, küçük sanayiler, cinsiyet rol tutumları² Nilgün Çelebi'nin politika yönelimli veya ampirik veri temelli çalışma konuları arasında yer almaktadır. Çelebi, sosyoloji alanında yöntem konusunda uzmanlaşmış, sosyal düşünceye katkıda bulunarak klasik teorisyenlerin fikirlerini ve önemini sıklıkla konu edinen bir akademisyendir (Tokuroğlu, 2008, 2/821).

Nilgün Çelebi'de sosyoloji anlamı socius merkezlidir, dolayısıyla insan yaşamının derinliğini, kültürelliğini ve tarihselliğini de içine almaktadır. Sosyolojiyi yalnızca kendi içerisine sıkıştırmayan, sosyoloji ve tarih arasında konu yakınlığı kuran; felsefeyle ise epistemolojik ve ontolojik bir içe içelik olduğunu savunmaktadır (Kaçmazoğlu, 2014, 2). Çelebi, veri yönelimli- socius merkezli bir sosyoloji yöntemini benimsemiştir. Bunun Türk sosyolojisindeki ilk temsilcisinin de Prens Sabahattin olduğunu ifade etmektedir. Sabri Ülgener, Baykan Sezer, Şerif Mardin önde gelen temsilcilerindendir (Kaçmazoğlu, 2014, 16).

Sosyoloji biliminin felsefe ve tarih başta olmak üzere olmak üzere diğer bilim dallarıyla da ilişkisi olduğunu düşünen Çelebi, sosyoloji alanında yapılan çalışmaları mikro, mezzo ve makro olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Makro, toplumdaki tüm bireylere ait süreç ve yapılanmaları; mezzo, orta boy kurumların yapılarını ve işleyişlerini; mikro ise toplumdaki daha küçük grupların sorunlarını çözmeye yöneliktir (Kaçmazoğlu, 2014, 5-6).

Çelebi'ye göre bir sosyoloğun yapması gereken verileri çözümlemek olmamalıdır. Sosyolog verileri bulgulara dönüştürerek teorileri güçlendirmelidir. Sosyolojide herhangi bir nedensellik, dün ya da bugün yoktur; bakıldığında dünden bugüne değişen pek bir şeyin olmadığı yalnızca teorilerin kapsamının genişlediği görülmektedir. Sosyologlar için dün ve bugünün bir farkı yoktur. Dün bugündür. Bugünü açıklayabiliyorsak dünü de açıklayabiliriz (Çelebi, 1990, 32-34).

Çelebi, yöntem alanı üzerinde çalışırken bilim, sosyal bilim- doğa bilimi ayrımı, bilim sınıflamaları gibi konular üzerine de çalışmıştır. Toplumu, kültürü, bireyi, doğayı ve bunlar arasındaki etkileşimi inceleyen bilim insanı dinden mitolojiye, sanattan felsefeye kadar uzanan seçenekler ile karşılaşmaktadır. Her biri bir diğeri gibi aynı konular hakkındaki tutarlı tanımlamaları birbirinden ayıran ana unsur, kullandıkları yöntemler olmaktadır (Kızılçelik, 2007, 338).

² Toplumsal cinsiyet kavramı sosyolojide son yıllarda oldukça popüler olmuş ve çoğunlukla Türk-İslam kültürü dışında yorumlarla mesele ele alınmaktadır. Konunun din sosyolojisi açısından ele alındığı çalışma için bk. Güngör-Tokur, 2018.

Nilgün Çelebi'ye göre sosyoloji, siyaset biliminin yerine kurulmuş bir bilimdir. Fakat zaman içerisinde sosyoloji, siyasetin önüne geçmemesinin de yanında artık asıl alanı olan insan topluluklarını bile inceleyemeyen bir bilim haline gelmiştir. Günümüzdeki sosyoloji biliminin geçmişte yaşamış olan insan topluluklarını bir paydada buluşturarak bilgi oluşturma süreçlerine katılması bir yana, sosyal hareketlerden terör olaylarına, yoksulluktan dünyadaki küreselleşmeye, sosyal olgu ve süreçten değerlere olmak üzere sosyal yaşamın yapı taşları üzerinde bile çalışması bir hayli güçleşmektedir. Sosyoloji, bu alanları siyaset bilimine bırakılışını izlemek zorunda kalmıştır (Çelebi, 2007, 61-62).

Nilgün Çelebi ve Socius

Sosyoloji, insan birlikteliklerinin mümkün olma durumlarını ve bu birliktelikleri nelerin oluşturduğunu, sosyal yapılarını nasıl ürettiklerini ve sosyal yapı formları arasında nasıl bağlantı kurduklarını araştırmaktadır. Sosyolojinin yalnızca toplum bilimi olduğunun söylenmesi sosyolojiyi bir alana sıkıştırmak olacağını bilen Çelebi, Türkiye'de sosyolojinin yalnızca bir toplum bilimi olmadığını; aynı zamanda insan birlikteliklerinin de bilimi olduğunu ifade etmiştir. Sosyoloji bir araya gelişlerin bilimidir ancak unutulmaması gereken şudur ki bir araya gelmeler daima toplum formunda olmayabilir; gruplar, yığınlar, toplumlar gibi formlar ortaya çıkabilir. Socius, bunların hepsini içine alan çok katmanlı bir kavramdır (Kaçmazoğlu, 2014, 10).

Nilgün Çelebi'ye göre sosyolojinin konusu toplum değil, socius'tur. Çelebi'ye göre toplum (society), toplumsal (societal) ve sosyal (social) kavramları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Socius kavramını gündeme taşıyarak bu kavramı insanın sosyal olabilmesi (sociability) ile ilişkilendirerek sosyolojide eksik olarak düşündüğü boyuta yönelmektedir (Tokuroğlu, 2008, 2/821). Socius için temel şart "sosyalize olabilme"dir. Socius'un geniş bir mekan ve zaman aralığını içine alması ve bir sınır dahilinde olmaması onu toplumdaki ayırmakta ve daha kapsamlı ve anlamlı bir hâle getirmektedir. Socius ile paylaşılan bir kod ile anlamlandırmalarımız mümkün olur ki bu olmasaydı insan birliktelikleri her seferinde yeniden kurulmak durumunda kalırdı.

Dolayısıyla socius'un tarihsellik ve kültürel boyutu da bulunmaktadır. Socius, yeniliklere açıktır ve devamlılığını da bu özelliği sağlayacaktır. Ancak socius kavramı modern toplum ile ilişkilendirilemez çünkü toplum, socius'un yalnızca bir tanesidir ve belirli bir mekân ve zamanı vardır. Socius, geleneği de içine almaktadır zira gelenek insanın tüm yapıp etmelerini de kapsamaktadır. Gelenek ve insan birlikteliklerinin tanımının incelenmesi olmadan bugünün ve

geleceğin oluşturulabilmesi pek de mümkün değildir (Tokuroğlu, 2008, 2/824; 829). Socius'un tarihsel ve kültürel olma özelliğinin görülebilmesi için socius'a geniş zaman ve mekân paradigmasından bakılması gerekmektedir. Kültürelilik sayesinde insan birliktelikleri tüm değişimlere rağmen ne'liklerini koruyabilmektedirler. Sosyal bilimleri zamana karşı ayakta tutan kültürel olma özellikleridir. Tarihsellik ise sosyal bilimlerin potansiyelinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Eğer ki sosyal birimlerin tarihsellik özelliği olmasaydı kültürelilik bizi müze-dünya ikilemine sıkıştırırdı; kültürelilik olmasaydı tarihsellik bizi rüzgarın önündeki yaprak gibi savururdu (Çelebi, 2007, 10).

Socius, "bir araya gelen, bir diğerine refakat edenlerden oluşan insan toplulukları" anlamına gelmektedir. Nilgün Çelebi ise sosyolojiyi "birlikte olan insanlar, insan toplulukları üzerine söylenen söz" olarak ifade etmektedir. Bu sözleri söyleyenler ise sosyologlardır. İnsan topluluklarına verilen en sade isim socius'dur. Socius, bireylerin içerisinde yaşamı deneyimledikleri, tarihselliği ve kültürelliği olan, çok katlı ve yüzlü insan birliktelikleridir (Çelebi, 2007, 50).

Socius kavramı oikos ve polisi de içerisinde barındıran bir kavramdır. Oikos, birincil derecede insan ilişkilerinin yaşandığı, büyü bozumu sürecinin henüz yaşanmadığı insan birlikteliklerinin formudur. Bireylerin konuşmalarının, davranışlarının dolaşım alanına girdiği, değiş-tokuş edildiği bütünselliktir. Polis ise ikinci ilişkilerin var olduğu, dolaşım değerinin egemen olduğu insan birlikteliklerinin formudur. Sociusun mikro izdüşümü oikostur; makro alanda ise polistir. Oikos ve polisi birbirlerinden ayrı olarak düşünmek yerine birbirlerinin devamı olan bir socius formu olarak görmek daha doğru olacaktır. Oikos, bireylerin özel alanları, biyolojik belirlenmişlikleri ve sınırlılıklarla var oldukları alanlarıdır. Oikos insanların duygularının, heyecanlarının, açlığının, şiddetinin, zaafının mekânıdır. Refleksler vardır fakat kıyaslama/ muhakeme etme yoktur. Polis'de ise muhakeme, akıl ve söz vardır. Socius, sosyal "sociable" olan insanların oluşturdukları birlikteliklerdir (Çelebi, 2007, 51-52). Socius-merkezli gerçekleştirilen çalışmalar insan birlikteliklerinin her türlüünü, birliktelikleri tüm boyutlarıyla zaman, mekan, kültürün ve tarihin değişik boyutlarıyla yapılan çalışmalardır (Çelebi, 2008, 73).

Çelebi'ye göre socius üç ayrı bağlamda incelenebilmektedir. İlki bu kavramın günümüzde kullanılan toplum kavramıyla yakın anlamlara gelebilecek şekilde kullanılması olsa da Çelebi, socius kavramının toplum ile bağlantılı olmadığını ifade etmektedir. Çünkü insan birliktelikleri her zaman toplum biçiminde olmamakla birlikte; gruplar, yığınlar, soylar, milletler gibi şekillerde de olabilmektedir. Bu insan birlikteliklerinin ortak yönleri olsa da hepsini birbirinden ayıran farklı özellikleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla farklı

socius formları bulunmaktadır. Bu çeşitli insan birlikteliklerini kapsayan şemsiye kavram socius'dur. Sosyolojiyi yalnızca “toplumbilimi” olarak isimlendirmek sosyolojinin alanını yalnızca toplum ile sınırlandıracaktır. Tarih ve kültür ise socius'un ikinci bağlamıdır. İnsan birliktelikleri bir süreç içerisinde meydana gelmekle birlikte sürekliliği olsa da değişimi de içinde barındırmaktadır. Sosyal birimler socius'un oluşturunucularıdır ve sosyal ve kolektif kişilikler olmak üzere iki zeminde bulunmaktadır. Bu yapılar sosyal olabilme özelliği taşımaktadır, tarihe ve kültüre sahiptir (Çelebi, 2007; İnce, 2023, 9-1304-306).

Socius'un Oluşturunucuları olan Sosyal ve Kolektif Kişilikler

Nilgün Çelebi, socius'u epistemik ve ontik koordinatları ekseninde inceledikten sonra oluşturunucuları üzerinde de yoğunlaşmıştır. Socius'un oluşturunucuları olan sosyal birimlerin üzerinde durmuştur. Sosyal birimler “sosyal kişi” ve “kolektif kişiler” olarak karşımıza çıkmaktadır, ortak özellikleri ise bu yapıların hem sosyal olabilen hem de bir tarihe ve kültüre sahip olmalarıdır (Kızılcılık, 2007, 324-325). Toplum, kendisini oluşturan birimlerin karşılıklı olarak birbirine bağlılığı olan bir sosyal sistemdir. Toplumun zamanla, gelenekle, doğayla ya da doğaüstüyle herhangi bir bağlantısı yoktur. Sonuç olarak toplum, gelenekle bağını koparmış, modern olan ortak bir formdur. Ulusun toplum kadar modern olması düşünülemez çünkü kültürü ve tarihi de vardır. Üstelik ulus, sosyal bir birlikteliktir, mekanik değildir (Çelebi, 2008, 72). Toplulukların zihin yapısı ve bireylerin zihin yapısı birbirlerinden ayrı olmakla birlikte toplulukların zihin yapısının kendine ait yasaları bulunmaktadır. İnsanların toplumsal olgulara olan etkisi yok denecek kadar az olsa da esas belirleyici olan toplumun insan iradesi üzerindeki etkisidir. Toplumun bireyler üzerindeki etkileri bir baskıdan ziyade, toplumun bireyleri içten kuşatmasından kaynaklanmaktadır. Toplum, bireyleri içten ve dıştan etkileyen bir olgudur. İnsan davranışlarının büyük bir kısmı sosyal olaylar sonucunda meydana gelmektedir. Dolayısıyla insan davranışları toplum temellidir (Durkheim, 2019, 32; Türkkan, 2017, 193-194). Durkheim'ın bakış açısında “sosyal bağlılık” ifadesinin çok benzeri İslami paradigmaya sahip olan İbn Haldun'da “asabiyet” kavramı üzerinde görülmektedir. Farklı dönemlerde yaşamış iki sosyolog da kendilerine ait kavramlarla iş birliği ve yardımlaşmanın sosyal yaşamın temeli olduğunu, fert ve toplum arasında mecburi bir etkileşim olduğunu vurgulamışlardır (Kala, 2017, 212). Sosyal olay kavramı çok yönlü ve kapsayıcı bir kavramdır. Sosyal olay dendiği zaman yalnızca sosyal bilimlerin akla gelmesi elbette eksik olacaktır. İnsanlar sosyal canlılardır ve temel

ihtiyaçlarını yerine getirirlerken bile mutlaka tıp, mühendislik ve coğrafiya gibi diğerk bilimlerden de söz edilebilir (Durkheim, 2019, 30)

Toplum bireyin bilincinden ayrı olmamakla birlikte bireyin bilincine müdahale eden bir yapıdır. Toplumlarda üretilen maddi ya da maddi olmayan ürünler kullanım değerlerinin yanı sıra toplumdaki ilişkilerin üretilmesini de sağlamaktadır. İnsan bir nesneyi, fikri, duyguyu, değeri dışa sunmasıyla, kendi içinden çıkarıp karşıındakilere iletmesiyle sosyal bir varlık hline gelir. Sosyalite, insanın zorunlu karakteristiğidir. İnsanın maddi ya da manevi karşıındakine ilettiği her şey bir üründür. zerinde çaba harcanmıştır, üretilmiştir ve emek yüklenmiştir (Çelebi, 2012, 121). Birey- evre etkileşiminde birey çevreye göre şekillenen bir değişkendir; evre bireyi saf olan özüne dönüştürebilir de bulanıklaştırabilir de ancak bireyin bu alternatiflerden birini sadece kendi iradesiyle seçmesi mümkün değildir, birey seçim yapamaz (Çelebi, 2001, 48-49).

Sosyal yaşamda sosyal ve kolektif kişilik olmak üzere iki temel sosyal birim bulunmaktadır. Sosyal kişilik, bireylerin tercihlerinden bağımsız olup insan olmalarının bir zorunluluğudur. Bireylerin yaşamda bazı rolleri bulunmaktadır ve kişiler toplumdaki diğerk insanlar üzerinden kendi kişiliklerini oluştırmaktadırlar. Bireyler ferdi “ben”in farkına sosyal ben aracılığıyla ulaşmaktadır. Sosyal kişilerin emeği ile kolektif kişilikler oluşmaktadır ancak bunların toplamı değildir (Kaçmazoğlu, 2014, 11). “Sosyal ben” ve “ferdi ben” bireylerin düşünme sürecini oluştırmaktadırlar ve düşünme sürecine dahil olan uzlaşıyı da temsil ederler. Sosyal ve ferdi ben kavramı, bireylerin kişiliklerini oluştırmaktadırlar. Benlik, önceden var olan ve sonradan diğerk kavramlarla etkileşime giren değil, toplumsal akıntıdaki girdaptır. Bireyler davranışlarını sürekli olarak bulundukları ortamlara göre şekillendirirler (Mead, 2021, 196).

Sosyal yaşamda bireyler her ne kadar bir tanesini kendilerine anahtar rol seçmiş olsalar da çok sayıda pozisyonları doldurarak rolleri oynamak durumundadır. Yaşamın karmaşıklaşması biraz da yaşamdaki rollerin artması demektir. Bireyler bu rolleri her zaman kendilerinden beklenenlere göre oynamazlar, kendi hayat planlarına, duygularına, değerlerine, karakterlerine göre oynarlar, yani kendi bireysellikleri de için içerisine girmektedir. Fakat bireyler rollerini “beklenen rol” olacak kadar zenginleştirse de o rolün doldurduğu pozisyonun sınırlarını değiştiremez ve dönüştüremez. Tekil kişiliklerin sosyal kişiye dönüşmesi bir seçim olmamakla birlikte varoluşlarının zorunlu bir sonucudur. İnsanlar hem yaşamda iletişim kurduğu insanları hem de o insanlar üzerinden kendisini tanımaktadır (Çelebi, 2007, 20-21).

Kolektif kişilikler, birden fazla sosyal insanın emeğini içerisine almakla birlikte toplamı da değildir. Kolektif kişilik olan sosyal bilimler insanların karşısına kurumsallaşmış, yarı kurumsallaşmış ya da kurumsallaşabilen yapıda çıkmaktadır. Grup üstü birliktelikler, kurumsallaşma seviyesi en yüksek olanlardır; sosyal olgu ve süreçler ise kurumsallaşma seviyesi en düşük olanlardır. İş yerleri, okullar, dernekler ve bürokratik kuruluşlar kolektif kişiliklerin örnekleri olan kurumsallaşmış olan yapılardır; ikincil grupları oluşturmaktadırlar. Arkadaş grupları, aile içerisindeki birincil gruplar da yarı kurumsallaşmış yapılar olmakla birlikte birincil gruplardır (Çelebi, 2007, 23; Kaçmazoğlu, 2014, 11; Güngör, 2012).

Socius ve Din Sosyolojisi

Nilgün Çelebi, socius kavramını çözümlerken kavramın polity ile ortak ve farklı yönlerine de değinmiştir. “Socius, polity ile aynı ekseninde ama polity’ye karşı bir gerçekliktir.” Socius, polity ile kıyaslanarak anlaşılabilir. Sosyoloji, socius’un; siyaset bilimi de polity’nin bilimidir. Polity kavramı modern çağda ulus-devlet olgusunda somutlaşırken socius kavramı ise toplum olgusunda somutlaşmıştır. Çelebi, polity’yi belirli bir mekân ve zamanda ortak anlam dünyasını paylaşan bir socius yapısının, yani bir insan birlikteliğinin kişilerin düşüncesi sorulmadan ortak çıkarı sağlamak adına yönlendirilmesiyle meydana gelen şiddet temelli bir kolektivite olarak ifade etmektedir (Kızılçelik, 2007, 326-327).

Polity (devlet) kavramı da bir socius formudur. İşleyiş sistemi şiddet değil dolaşıma girmiş emektir. Ancak polity, socius kavramından farklı olarak ele alınacak olursa polity’nin kapalı veya açık şiddet alanı olarak görülmesi de meşruiyet kazanacaktır. Herhangi bir insan birlikteliğinde açık ya da kapalı şiddet meşruiyet kazanırsa o birliktelikte artık ahlakilik ve aklilik gibi durumlar da kalmayacaktır. Şiddetin meşruiyet kazanması, normalleştirilmesi insan davranışlarındaki ahlakilik ve akla uygunluk gibi kavramların da arka plana atılmasını hızlandırmaktadır. Hedeflenmesi gereken durumlar ise tam tersi olmalı, akli ve ahlaki özellikleri ön plana taşımak olmalıdır. Polity kavramının içerisinde şiddet olmadığı sürece polity bir socius formu olarak görünmektedir. Socius’daki müzakere temelli etkileşim ağı empozeye dönüşmeye başlarsa socius’un polity olarak görülme sürecinin başladığı söylenebilir (Tokuroğlu, 2008, 2/825).

Polity’de açık şiddetten kapalı şiddete kadar uzanan bir çeşitlilik bulunmaktadır. “Benim dediklerimi yapmalısın çünkü benim fiziksel gücüm çok fazladır” açık şiddete bir örnektir. “Benim dediklerimi yapmalısın çünkü tanrılar bunu istiyor” ya da “gelenekler bunu gerektiriyor” kapalı şiddete bir

örnektir. Rızanın elde edilebilmesi için tarihsel süreç içerisinde fiziksel güç, dini otorite, para gibi çeşitli araçlardan meşruiyet sağlandığı söylenebilir. Meşruiyet kazanmasından kastedilen ise bu araçların etkileşim ağı içerisinde dolaşıma girmesi, bu esnada bir değerlemeye konu edilmesi ve bunlara sahip olmayanların bu araçların meşruluğunu kabul etmeleridir (Çelebi, 2007, 51-53).

Socius'u şiddetin merkezi olan polity'ye dönüştüren, insan emeğinin şiddete dayalı olan güce dönüşüm sürecinin direkt olarak gerçekleştirilmesidir. Şiddet temelli bir dönüşüm süreci de toplumda yöneten- yönetilen ayrımının olmasına ve sosyal tabakalaşmaya neden olacaktır. Bu durum da din olgusundan beklenen işlevin boşa çıkmasını sağlayacaktır. Din, toplumdaki uyum ve bütünleşme unsurudur. Toplumsal düzenin sürdürülmesi için din gerekli bir unsur olarak görülürken bu kez de din olgusunun sınırları aşılabilecektir. Belirtildiği gibi bir sosyal tabakalaşma olması durumunda köle, efendisine karşı çıkamamakta, insan olarak bile kabul edilmemektedir. Müslümanlar, inandıkları yaratıcının sözlerini söyleyen bireylere, halk ise kralına karşı çıkamamaktadır. Cumhuriyet sistemlerinde dahi karşı çıkılamayan bürokratlar ve devlet adamları var ise kapalı şiddetten söz edilmektedir. Karşı çıkabilmek için öncelikle bir muhatap gereklidir, müzakere edebilmek muhatapla olur; eğer ki müzakere yoksa şiddetin varlığından söz edilebilir (Çelebi, 2007, 54; Çelebi, 1986, 227; Çelik, 2009, 211). Dünya artık istenilenin şiddet yoluyla değil de ikna yoluyla gerçekleştirildiği bir döneme doğru ilerlemektedir. Haklar ve özgürlükler ister bireysel ister kolektif olsun sorgulanamaz değerler arasına girmişlerdir. Dolayısıyla öyle görünmektedir ki eskinin polity'leri artık socius halini alacaktır. Polity socius'a dönüştüğü zaman, polis-oikos ayrımı zamanla alışılacelmış olan kamusal alan, özel alan ayrımı da ortadan kalkacaktır. Bu durumda siyaset ve sosyoloji de bir gövdede birleşmiş olacaktır. Çelebi'ye göre üniversitelerde felsefe, sosyoloji ve siyaset bölümlerinin de ayrı fakültelerde bulunmaları yanlışlığı ortadan kaldırılmalı; bu üç bilgi üretme bölümü aynı çatı altında ve birlikte olmalıdır (Tokuroğlu, 2008, 2/829).

Yunan filozoflar, toplum ve politika alanındaki değişimleri doğaya benzer bir süreç içerisinde döngüsel olarak ele almış ve sonucunda da değişmeyen insan doğası ve siyasal yaşam arasında bağlantılar kurarak açıklamaya çalışmışlardır. Klasik Antikçağ düşüncesinin devamlılığını sağlayan Hristiyan felsefesi ve ardından erken dönem İslam felsefesi de döngüsel tarih sürecinden etkilenecek bu bakış açısını dinsel tasavvurla toplumsal ve politik olayı anlamlandırmak için kullanmaya devam etmiştir. İbn Haldun da döngüsel tarih sürecine uygun olarak ve İslamî paradigma içerisinde tarihsel ve toplumsal

değişimleri açıklamak için çalışmalar yapmıştır. İbn Haldun’un çalışmalarında dünyevi yaşam, ilahiyat, tarih, tarih felsefesi, siyaset, coğrafya, toplum, medeniyet, antropoloji ve ekonomi üzerinden bütünsel olarak incelenmektedir (Kala, 2017, 205-207).

Nilgün Çelebi’nin socius ve polity kavramlarına dair yaptığı tanımlamalarına bakıldığında din konusunda şu sonuç ortaya çıkmaktadır. Socius, topluma dair tarihi, ekonomiyi, kültürü vb. her şeyi içerisinde barındıran çok katmanlı bir yapıda olduğu için dini içerisinde barındırmaması imkansızdır. Hoşgörüyü de içerisinde barındıran bir kavram olan socius, insanların tercihlerine de saygıyı gerektirmesi sebebiyle insanların kendilerini ait olarak tanımladığı dini inançlar kabul edilmelidir. Kültür ve din tarih boyunca karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmuştur. Kültürü içerisinde barındıran sociusun dini içerisinde barındırması oldukça normal bir durumdur. Polity, kapalı şiddet versiyonunda dini bir bakıma şiddet aracı olarak kullanmaktadır. Ancak politynin sociusdan ayrıldığı temel nokta sociusun şiddeti içerisinde barındırmamasıdır. Bu sebeple socius dini şiddet aracı olarak değil içerisinde barındırdığı hoşgörüden dolayı olumlu olarak karşılamaktadır.

İslam düşüncesinde ise İbn Haldun, toplum kavramını açıkça tanımlamamaktadır ancak “Mukaddime” isimli eserinde “umran” kavramı ile sıklıkla kullanmaktadır. Medeniyet anlamı bulunan umran kavramı tıpkı Çelebi’nin socius kavramı gibi toplum, coğrafya, ekonomi, tarih, kültür ve siyaset gibi birçok konuyu kapsayan çok katmanlı ve derinlikli bir kavramdır. İbn Haldun tüm toplumsal kurumları “İlmü’l Ümran” kavramsallaştırması altında toplayarak değerlendirmekle birlikte tarihi anlamak için bir araç olarak da kullanılmaktadır. Haldun, bedevi toplumdan hadari topluma geçişi bir ilerleme olarak değerlendirmektedir. Bu kavramlar Çelebi’nin Socius’u oluşturduğunu ifade ettiği oikos ve polis kavramlarıyla benzerlik göstermektedir. Haldun’a göre toplu bir şekilde yaşamak (socius) için insanların yardımlaşması gerekmektedir. Farklı geçim kaynaklarıyla birlikte yardımlaşmanın sınırlarını genişleten bireyler temel ihtiyaçlarından daha fazlasını kazanmaya başlarlar. Bu durum toplumdaki refah ve zenginlik seviyesini yükseltmektedir. İş bölümü ve artan uzmanlaşma ile de yeni bir toplum biçimi olan hadarilik oluşmaktadır (Kala, 2017, 206-210).

Sonuç

Nilgün Çelebi sosyoloji alanında önemli isimlerdendir. Çelebi’nin sosyolojisi yöntem ve metodoloji ağırlıklıdır. Yöntemin önemine her defasında vurgu yapan Çelebi, sosyolojide bir sistem oluşturulabilmesi için yöntemin

gerekliliğinden bahsetmektedir. Türkiye’de yerel bir sosyolojinin oluşturulması için uğraşan Çelebi daima akademik kaygılar güderek sayısız çalışma yapmıştır. “Türk sosyolojisi” denildiği zaman insanların zihinlerinde bir bakış açısının, sisteminin oluşması beklenmektedir. Ancak bunun için sosyolojiye bakış açımızın derinleştirilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir.

Genel sosyoloji ve metodoloji ağırlıklı çalışmalar yapan Çelebi’nin sosyolojisinin asıl merkezi *socius* kavramıdır. Sosyolojinin konusuna toplum bilimi denmesine karşı çıkar. Sosyolojiye yalnızca toplum bilimi demek onu sınırların içinde bırakmak olacağını ifade eder. Sosyolojinin konusunun *socius* olduğunu ifade etmektedir. *Socius* kavramı oldukça derinlikli ve katmanlı bir kavramdır. Kültürü, bilimi, sosyal ilişkileri, tarihi ve toplumsal yaşama ait her türlü olguyu içinde bulunduran şemsiye bir kavram olarak da ifade edilebilir. Nilgün Çelebi’ye göre sosyoloji tarihsel, kültürel ve değişen insan birlikteliklerini içine alan çok katmanlı ve çok kültürlü bir yapıdır.

Sosyal yaşamda sosyal ve kolektif kişilikler olmak üzere iki temel yapı vardır, bunlar *socius*’un oluşturucularıdır. Sosyal kişilikler bireylerin tercihlerinden bağımsız olan zorunluluktan oluşurlar ve kolektif kişilikleri oluşturmaktadırlar. Bireyler kendi davranışlarını toplum üzerinden anlamlandırıp toplum üzerinden kurarlar.

Socius’un bir diğer formu da *polity*’dir. Fakat *polity*’nin bir *socius* formu olarak değerlendirilmesi için içinde şiddet olmaması gerekmektedir. *Socius*’da olan müzakere temelli etkileşim ağı kabullendirmeye dönüşmeye başlarsa *polity* süreci başlamaktadır. *Polity* de açık ve kapalı şiddet bulunmaktadır. *Polity* *socius*’a dönüştüğü zaman da kamusal ve özel alan ayrımı ortadan kalkacak, siyaset ve sosyoloji aynı düzlemde birleşecektir. *Socius*’u İslam düşüncesinde ele alan kişi ise İbn Haldun’dur. İbn Haldun’un Mukaddime’sinde söz edilen *umran* kavramı, *socius* gibi kültürelliği ve tarihselliği olan çok katmanlı ve çok yüzlü bir kavramdır.

Kaynakça

- Çelebi, Nilgün. “Bilim Sınıflandırmaları”. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 3 (01 Eylül 1986), 195-209.
- Çelebi, Nilgün. “Doğan Ergun Hoca’nın Ardından”. 2019. <http://www.dibace.net/nilgun-celebi/dogan-ergun-hocanin-ardindan/>
- Çelebi, Nilgün. “Dün- Bugün İlişkisi Üzerine Bir Deneme”. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.
- Çelebi, Nilgün. “Nasıl Bir Kamusal Sosyal Bilim”. Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, 2010.
- Çelebi, Nilgün. “*Socius, Oikos, Polis*”. Sosyoloji Dergisi 17 (01 Mart 2007), 49-56.
- Çelebi, Nilgün. Sosyoloji Notları. Ankara, Anı Yayıncılık, 2007.
- Çelebi, Nilgün. “Sosyoloji Sosyologun Yaptığı ise”. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD) 8 (01 Haziran 2008), 69-80.

- Çelebi, Nilgün. "Sosyoloji Sosyologun Yaptığı ise". Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD) 8 (01 Haziran 2008), 69-80.
- Çelebi, Nilgün. "Sosyoloji ve Hermeneutik Arası İnce Çizgiler". Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi 3/5 (20 Haziran 2023), 18-29.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8058402>
- Çelebi, Nilgün. Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları. Ankara, Anı Yayıncılık, 2001.
- Çelebi, Nilgün. "Toplum, Sınıf ve Üretim Tarzı Üzerine Bir Deneme". İstanbul University Journal of Sociology 3/2 (01 Mayıs 2012), 115-126.
- Çelik, Celaleddin. "Türk Din Sosyolojisinde Kuramsal Yaklaşım Sorunu". Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 1 (01 Şubat 2009), 203-217.
- Çiftçi Adil. "Alain Touraine Ve Müdahaleci Yöntem -Din Sosyolojisi Bağlamında İzdüşümleri-". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 49/1 (2008), 49-78.
https://doi.org/10.1501/Ilhfak_00000000955
- Demir, Ayşegül. "Türkiye'de Sosyolojinin Kurumsallaşması". Türkiye'de Sosyoloji. ed. Mehmet Çağatay Özdemir. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2020.
- Durkheim, Emile. Sosyolojik Yöntemin Kuralları. çev. Özcan Doğan. Ankara, Doğu Batı Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Esgin, Ali. "Sosyal Bilimci Mi, Yoksa Doksalog Teknisyenler Miyiz? Türkiye'deki Bazı Sosyoloji Pratikleri Üzerine Eleştiriler". Istanbul Journal of Sociological Studies 52 (14 Mart 2016), 191-220. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.47662>
- Güllüdağ, Volkan. "2000'lerden Günümüze Sosyoloji, Emre Kongar ve Nilgün Çelebi". Türkiye'de Sosyolojinin Yüzyıllık Serüveni. ed. Hâle Okçay. İzmir, Duvar Yayınları, 2015.
- Güngör, Özcan (ed.). Bilimsel Araştırma Süreçleri, Yöntem Teknik ve Etiğe Giri Ankara, Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Güngör, Özcan - Sarıkaya, Mehmet Emin. "Sosyoloji ve İlahiyat(çı) Açısından Anlamı". Journal of Analytic Divinity 1/1 (2017), 1-21.
- Güngör, Ö. (2012). 1.5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri, New Jersey, USA Örneği, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD], , LIII, sayı, 2, 85-119
- Güngör, Ö.-Tokur, B. (2018). Toplumsal Cinsiyet, Din ve Kur'an. Edit. H. Karakaya Toplumsal Cinsiyet Algısına Ekonomik ve Sosyolojik Bir Bakış, Gazi Kitabevi, Ankara
- İnce, Abdulkadir. "Sosyoloji Üzerine Sosyolojik Düşünmek, 'Socius' Kavramı ve Vadettikleri". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 41 (21 Haziran 2023), 300-314. <https://doi.org/10.3260huefd.1177281>
- Kaçmazoğlu, H. Bayram. "Sociological Views of Doğan Ergun". Istanbul Journal of Sociological Studies 53 (04 Temmuz 2016), 29-62.
<https://doi.org/10.18368/IU/sk.97771>
- Kaçmazoğlu, H. Bayram. Türk Sosyolojisinde Temalar 3, Doğu- Batı Çatışması. İstanbul, Doğu Kitabevi, 2012.
- Kaçmazoğlu, Hacı Bayram. Türk Sosyologları. Erzurum, Atatürk Üniversitesi AÖF, 2014.
- Kala, Arif. Yeni Socius Kavramsallaştırmaları. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kızılcıkel, Sezgin. Sosyolojinin Neliği "Nilgün Çelebi İle Sosyoloji Sözcüğünün Soykütüğüne Uzanmak". Ankara, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, 2007.

- Mead, George Herbert. Zihin, Benlik ve Toplum. çev. Yeşim Erdem. Heretik Yayınları, 3. Baskı., 2021.
- Tokuroğlu, Belma. “Nilgün Çelebi”. Türkiye’de Sosyoloji (İsimler- Eserler). ed. Çağatay Özdemir. Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008.
- Türkkan, Zeynep. “Durkheim ve Weber, Paradigmatik Bağlamda Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 38 (2017), 189-218.